

ЦИВІЛІСТИКА

БАБ'ЮК М. П.,

кандидат юридичних наук,
директор, викладач юридичних дисциплін
(Галицький фаховий коледж
імені В'ячеслава Чорновола)

УДК 347.2

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2022.6.10>

**ДЕЯКІ ПИТАННЯ ВИЗНАННЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ
НА ПІДСТАВІ СТАТТІ 392 ЦИВІЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ**

У статті проаналізовано питання визнання судом права власності на підставі статті 392 Цивільного кодексу України. Обґрунтовано, що у судовому рішенні може бути визначено цей спосіб захисту у трьох випадках: 1) у разі невизнання цього права іншою особою; 2) у випадку оспорування цього права іншою особою; 3) у разі втрати власником документа, що засвідчує його право власності.

Зазначено, що при невизнанні права власності заперечується належність особі права власності, а при оспоруванні – заперечується існування цього права з висуненням власних претензій на нього особою, яка право оспорує. Зроблено висновок про те, що визнання судом права власності з підстав втрати власником правовстановлюючого документа допускається лише у разі неможливості відновлення документів, що підтверджують право власності, у позасудовому порядку.

Аргументовано, що шляхом визнання права власності суд охороняє право особи володіти, користуватися і розпоряджатися річчю. Обґрунтовано, що спори про визнання права власності на підставі статті 392 Цивільного кодексу України можуть розглядатися виключно у позовному провадженні в порядку цивільного або господарського судочинства. Вказано, що позивачем у цій категорії справ може бути виключно власник, а відповідачем – особа, яка заперечує існування у позивача права власності або заперечує належність позивачеві права володіти, користуватися і розпоряджатися своїм майном. Аргументовано, що вимоги про встановлення факту володіння річчю на праві власності у зв'язку з витратою документа, що засвідчує право власності, не можуть розглядатися у цивільному судочинстві в порядку окремого провадження, оскільки не всі суб'єкти права власності можуть бути заявниками. Зазначено, що відповідачем за позовом про визнання права власності, поданим з підстави втрати правовстановлюючого документа, може бути територіальна громада в особі органу місцевого самоврядування.

З метою удосконалення правового регулювання визнання права власності як способу захисту цивільних прав та інтересів запропоновано внести зміни до Цивільного кодексу України.

Ключові слова: право власності, визнання права власності, позов, втрата правовстановлюючого документа, оспорування права власності, невизнання права власності.

Babiuk M. P. Some issues of recognition of ownership based on Article 392 of the Civil Code of Ukraine

In the article a question is analyzed in relation to question of court recognition of property rights based on Article 392 of the Civil Code of Ukraine. It is substantiated that this method of protection can be defined in a court decision in three cases: 1) in case of non-recognition of this right by another person; 2) in case of disputing this right by another person; 3) in case the owner loses the document certifying his right of ownership.

It is noted that in the case of non-recognition of the right of ownership, the ownership of the right of ownership to another person is denied, and in case of dispute, the existence of this right is denied and one's own claims to it are put forward. It was concluded that the recognition of the right of ownership by the court due to the loss of the title document by the owner is allowed only in the case of the impossibility of restoring the documents confirming the right of ownership in an extrajudicial manner.

It is argued that by recognizing the right of ownership, the court protects the right of a person to own, use and dispose of a thing. It is substantiated that disputes about the recognition of the right of ownership on the basis of Article 392 of the Civil Code of Ukraine can be considered exclusively in civil or commercial court proceedings. It is indicated that the plaintiff in this category of cases can only be the owner, and the defendant – a person who denies the existence of the plaintiff's ownership right or denies the plaintiff's right to own, use and dispose of his property or a local self-government body. It is argued that claims for recognition of ownership based on Article 392 of the Civil Code of Ukraine cannot be made by a person who only considers himself the owner.

It has been proven that applications to establish the fact of ownership of property on the basis of the right of ownership due to the loss by the owner of a document certifying the right of ownership cannot be considered in civil proceedings in the order of a separate proceeding, since not all subjects of the right of ownership can be applicants. It is noted that a territorial community in the person of a local self-government body can be the defendant in a claim for the recognition of the right of ownership, filed on the basis of the loss of the title document.

In order to improve the legal regulation of the recognition of property rights as a way of protecting civil rights and interests, it is proposed to amend the Civil Code of Ukraine.

Key words: *ownership, recognition of ownership, lawsuit, loss of title document, disputing ownership, non-recognition of ownership.*

Вступ. Частина 1 ст. 41 Конституції України гарантує кожній особі право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю [1]. Утім, у повсякденному житті право власності нерідко порушується, не визнається або оспорується іншими особами. Це вимагає від держави створення дієвого механізму захисту права власності, особливу роль у якому відіграють органи судової влади. Останні захищають право особи володіти, користуватися і розпоряджатися своєю річчю шляхом здійснення правосуддя, результатом якого є визначення у рішенні по суті спору конкретного способу захисту права власності. Одним із них є визнання права власності, що здійснюється на підставі ст. 392 Цивільного кодексу України (далі-ЦК України), відповідно до якої власник майна може пред'явити позов про визнання його права власності, якщо це право оспорується або не визнається іншою особою, а також у разі втрати ним документа, який засвідчує його право власності [2].

Окремих аспектів визнання права власності у своїх працях торкалися О.Б. Гнатів [3], І.О. Дзера [4], В.А. Другова [5], І.М. Панченко [6], Б.П. Ратушна і О.М. Чабан [7] та інші. Зазначені науковці досліджуване питання вивчали в контексті аналізу способів

захисту права власності. Утім, вивченню визнання права власності на підставі ст. 392 ЦК України не було присвячено окремого дослідження, що свідчить про актуальність наукових розвідок у цій сфері.

Постановка завдання. Метою статті є визначення особливостей визнання судом права власності на підставі ст. 392 ЦК України, виявлення недоліків та вироблення рекомендацій щодо удосконалення правового регулювання у цій сфері.

Результати дослідження. Зі змісту ст. 392 ЦК України випливає, що орган судової влади може захистити право особи володіти, користуватися і розпоряджатися своєю річчю шляхом застосування такого способу як визнання права власності у трьох випадках: 1) у разі невизнання цього права іншою особою; 2) у випадку оспорування цього права іншою особою; 3) у разі втрати власником документа, що засвідчує його право власності.

Слід сказати, що у юридичній літературі запропоновано різні підходи до розуміння поняття «невизнання права». Так, Р.О. Стефанчук під невизнанням прав розуміє дії учасника цивільних правовідносин, який несе юридичний обов'язок перед уповноваженою особою, що спрямовані на заперечення в цілому або в певній частині суб'єктивного права іншого учасника цивільних правовідносин, унаслідок якого уповноважена особа позбавлена можливості реалізувати своє право [8]. Така позиція видається суперечливою, оскільки заперечувати належне іншій особі суб'єктивне цивільне право може будь-який учасник цивільних правовідносин, а не тільки той, який має юридичний обов'язок перед цим носієм права. Більш правильним, як уявляється, є підхід, відповідно до якого невизнання суб'єктивного цивільного права визначають як «дію чи бездіяльність особи, яка за змістом становить заперечення існування суб'єктивного цивільного права іншої особи, але при цьому не має ознак порушення права» [9, с. 169].

У літературі зауважено, що невизнання права власності необхідно визначати як заперечення наявності в іншій особи права власності, в результаті чого шкода власнику майна не спричиняється, але створюється невизначеність у правовому статусі носія цього права [10, с. 26-27]. Зі змісту викладеного, можна виокремити такі характерні ознаки невизнання права власності як підстави звернення до суду згідно зі ст. 392 ЦК України: 1) заперечується існування чужого права власності; 2) особа, яка заперечує право власності іншій особі, не претендує на нього; 3) заперечення існування в особи права власності не спричиняє цій особі будь-яких несприятливих наслідків.

Як і у випадку невизнання суб'єктивного цивільного права, у юридичній літературі існують різні підходи до розуміння поняття «оспорування права». Слід сказати, що в Академічному тлумачному словнику української мови слово «оспорювати» розуміється у двох значеннях: 1) висловлювати свою незгоду з ким-, чим-небудь, брати під сумнів щось; заперечувати; 2) домагатися відновлення свого права на що-небудь через суд [11]. Як видно, з точки зору лексикології оспорування визначається не лише як заперечення чого-небудь, але і як спосіб захисту свого права за допомогою звернення до юрисдикційного органу. З огляду на це, неможливо погодитися з думкою Р.О. Стефанчука, який під оспоруванням права розуміє стан цивільних правовідносин, за яким між учасниками існує спір з приводу наявності чи відсутності суб'єктивного права у сторін, а також належності такого права певній особі, та зазначає, що оспорене право ще не порушено, проте виникає невизначеність у праві, зумовлена поведінкою другої сторони стосовно уповноваженого [8]. Правильним є підхід, згідно з яким оспорування права означає дію або бездіяльність, що полягає у запереченні належності або обсягу відповідного суб'єктивного цивільного права без ознак його порушення [9, с. 169]. Оспорування права власності відображає такий стан правовідносин, коли є інша особа, яка в активній чи пасивній формі претендує на право власності, належне іншій особі, тим самим заперечуючи його [10, с. 26]. З огляду на це, можна визначити такі ознаки невизнання права власності як підстави звернення до суду згідно зі ст. 392 ЦК України: 1) заперечується належність іншій особі права власності; 2) особа, яка заперечує право власності іншій особі, сама претендує на нього; 3) заперечення існування в особи права власності не спричиняє цій особі будь-яких несприятливих наслідків. Наприклад, якщо

право власності заперечується у суді, то носій оспорюваного права може вимагати його визнання за допомогою подання зустрічного позову [10, с. 187].

Третьою підставою для звернення до суду з позовом про визнання права власності є втрата документа, що засвідчує право власності. Слід сказати, що у ЦК України не визначено, що слід розуміти під втратою документа, що засвідчує право власності. У літературі з цього приводу зауважено, що під втратою документа не можна розуміти його загублення у тому випадку, коли особа може отримати дублікат такого документа у встановленому законом порядку [10, с. 200]. Подібну думку було висловлено Б.П. Ратушною і О.М. Чабан, які вказали, що передбачений ст. 392 ЦК України спосіб захисту права власності може бути застосовано у разі, якщо нотаріус чи посадова особа місцевого самоврядування відмовили у видачі дублікату втраченого або зіпсованого документа [7, с. 137].

Нині порядок отримання дублікатів правовстановлюючих документів регулюється різними нормативно-правовими актами. Наприклад, нотаріуси видають дублікати нотаріальних документів, що зберігаються у справах нотаріусів, у державних нотаріальних архівах (п. 6 ч. 1 ст. 34, ст. 36, 53 Закону України «Про нотаріат» від 02.09.1993 № 3425-ХІІ [12]). Відповідно до п.п. 1.1., 6.2 глави 22 розділу II Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 22.02.2012 № 296/5, у разі втрати або зіпсування документа, посвідченого або виданого нотаріусом, за письмовою заявою осіб, за дорученням яких або щодо яких учинялася нотаріальна дія, нотаріусом видається дублікат утраченого або зіпсованого документа. На дублікаті документа робиться відмітка про те, що він має силу оригіналу, і вчиняється посвідчувальний напис. Крім того, про видачу дублікату нотаріус робить відмітку на примірнику документа, який зберігається у справах державної нотаріальної контори чи приватного нотаріуса [13]. Такі ж правила передбачено у випадку втрати документів, посвідчених або виданих консулом (п. 2.19 розділу 2 Положення про порядок учинення нотаріальних дій в дипломатичних представництвах та консульських установах України, затвердженого наказом Міністерства юстиції України, Міністерства закордонних справ України від 27.12.2004 № 142/5/310 [14]) або посадовою особою органу місцевого самоврядування (п. 2.16 розділу II Порядку вчинення нотаріальних дій посадовими особами органів місцевого самоврядування, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 11.11.2011 № 3306/5) [15].

Окремо слід зупинитися на тому, що з 01.01.2013 неможливо отримати дублікат державного акта на право власності чи постійного користування земельною ділянкою, свідоцтва про право власності на нерухоме майно у разі втрати цих документів, їх пошкодження чи псування. У цьому випадку відповідно до п. 53 Порядку державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 25.12.2005 № 1127 для проведення державної реєстрації прав використовуються відомості з Державного земельного кадастру або Реєстру прав власності на нерухоме майно, що є архівною складовою частиною Державного реєстру прав, та реєстрові книги, реєстраційні справи, що велися бюро технічної інвентаризації. Державна реєстрація речових прав на нерухоме майно у цьому випадку проводиться за умови встановлення державним реєстратором наявності зареєстрованих речових прав [16].

На думку О.Б. Гнатів, на законодавчому рівні слід передбачити таку умову визнання права власності у судовому порядку у разі втрати документа, який посвідчує право власності, як відмова компетентного органу у видачі дублікату втраченого документа [3, с. 76]. Із такою пропозицією повністю погодитися не можна з огляду на таке.

У випадках втрати державних актів на право власності на землю чи постійного користування земельною ділянкою, свідоцтв про право власності на нерухоме майно, виданих до 01.01.2013, видача дублікатів цих документів не здійснюється, компетентний орган, уповноважений видавати ці документи, відсутній, а тому додати до позовної заяви відмову у видачі дублікату втраченого правовстановлюючого документа неможливо. Утім, видається правильним у ст. 392 ЦК України передбачити, що визнання судом права власності з підстав втрати власником правовстановлюючого документа допускається лише у разі неможливо-

сті відновлення документів, що підтверджують право власності, у позасудовому порядку. Думається, встановити таку умову на законодавчому рівні необхідно, оскільки наявність можливості отримання дубліката правовстановлюючого документа не може розцінюватися як його втрата.

Окремо слід зупинитися на тому, що зі змісту ст. 392 ЦК України випливає, що спори про визнання права власності можуть розглядатися виключно у позовному провадженні, при чому позивачем може бути тільки власник. Такого ж висновку дійшла І.О. Дзера [4, с. 23]. Разом із тим, у літературі висловлено думку, що з позовом про визнання права власності може звернутися особа, яка вважає себе власником, оскільки положення ст. 392 ЦК України поширюються і на випадки встановлення права власності [10, с. 190]. Такі ж погляди поділяє В.А. Другова, за переконанням якої «позивачем за позовом про визнання права власності може бути будь-яка особа, яка вважає себе власником певного нерухомого майна, однак не може належним чином реалізувати свої правомочності у зв'язку з наявністю щодо цього права сумнівів з боку третіх осіб, необхідністю одержати правовстановлюючі документи» [5, с. 118-119]. Видається, із викладеним погодитися не можна, оскільки позов, що подається до суду на підставі ст. 392 ЦК України, спрямований на підтвердження права власності, а не на його встановлення.

Відповідачем за таким позовом може бути особа, яка заперечує існування у позивача права власності або заперечує належність позивачеві права володіти, користуватися і розпоряджатися своїм майном. Заслужовує на увагу думка І.О. Дзери, яка вказала, що «дещо складнішою є ситуація з визначенням особи відповідача у разі застосування третьої підстави для визнання права власності, а саме втрати власником правовстановлюючого документа, адже у цьому випадку право власності ніким не оспорується і тому зазвичай визначити особу відповідача просто неможливо» [4, с. 22]. З цього приводу у літературі зауважено, що у випадку відсутності порушення права власності власник майна може звернутися до суду з позовом про визнання права власності, що не вимагатиме винесення будь-якого зобов'язуючого рішення для інших осіб, оскільки така сторона як відповідач відсутня [17, с. 659]. Уявляється, з такою думкою цілком справедливо не погодилися Б.П. Ратушна і О.М. Чабан, які вказали, що «подання будь-якого позову вимагає наявності двох сторін – позивача і відповідача [7, с. 136]. Додатково до вказаних міркувань слід сказати, що предметом будь-якого позову є матеріально-правова вимога особи позивача, звернена до іншої особи, про захист порушених, невизнаних або оспоруваних прав, свобод чи інтересів, а тому подання до суду позову про визнання права власності без зазначення у ньому відповідача суперечитиме правовій природі та значенню позовного провадження».

Слід сказати, що науковці пропонували передбачити на законодавчому рівні можливість розгляду вимог про визнання права власності в окремому провадженні. Так, на думку О.Б. Гнатів, «при відсутності спору про право при визнанні права власності доцільно надати власникам право звертатися до суду в порядку окремого провадження із заявою про встановлення факту володіння майном у праві власності, підтвердивши тим самим констатуючий характер аналізуючого способу» [3, с. 76].

За переконанням Б.П. Ратушної і О.М. Чабан, «така новела буде кращою ніж ліквідація інституту відповідача в позовах про визнання права власності, яка б створила певну плутанину у юриспруденції, оскільки однією з головних характеристик позовного провадження є наявність у процесі як позивача, так і відповідача» [7, с. 136]. Аналогічну позицію займає В.А. Другова, яка вказала, що розгляд справ про визнання права власності з підстави відсутності документів про право власності у позовному провадженні є недоцільним, оскільки такі справи можуть розглядатися в окремому провадженні як справи про встановлення факту, що має юридичне значення [5, с. 119]. Із такими пропозиціями погодитися не можна з огляду на таке.

По-перше, у порядку окремого провадження може здійснюватися тільки цивільне судочинство. Зі змісту ч.ч. 1-2 ст. 315 Цивільного процесуального кодексу України випливає, що у порядку цивільного судочинства судом розглядаються справи про встановлення фактів, що мають юридичне значення, від яких залежить виникнення, зміна або припинення

особистих чи майнових прав фізичних осіб, якщо законом не визначено іншого порядку їх встановлення [18]. Як видно, в окремому провадженні можуть розглядатися справи про встановлення фактів, що мають юридичне значення, тільки за заявою фізичних осіб. Водночас відповідно до ст.ст. 2, 318 ЦК України суб'єктами права власності, окрім фізичних осіб, є Український народ, держава Україна, Автономна Республіка Крим, територіальні громади, іноземні держави та інші суб'єкти публічного права [2], заяви яких про встановлення факту володіння майном на праві власності не можуть розглядатися в окремому провадженні у цивільному судочинстві.

По-друге, відповідачем за позовом про визнання права власності, поданим з підстави втрати правовстановлюючого документа, може бути територіальна громада в особі органу місцевого самоврядування.

Як видно, невизнання та оспорування права іншої особи володіти, користуватися і розпоряджатися належним їй майном, не супроводжуються спричиненням цій особі шкоди, тобто право власності не порушується. З цього приводу слід сказати, що загальноприйнятим є підхід, згідно з яким охорону слід вважати правовим способом, що попереджає порушення права, а захист – таким, що настає у разі його порушення» [7, с. 135]. З огляду на це, невизнання та оспорування права власності може бути підставою для його охорони, а не захисту, а тому главу 29 ЦК України слід назвати «Охорона і захист права власності».

Висновки. Отже, підставами визнання права власності згідно з ст. 392 ЦК України є такі: 1) невизнання цього права іншою особою; 2) у оспорування цього права іншою особою; 3) втрата власником документа, що засвідчує його право власності. Вимоги про визнання права власності на підставі ст. 392 ЦК України можуть розглядатися у цивільному або господарському судочинстві за позовом власника до особи, яка не визнає або оспорує його право володіти, користуватися і розпоряджатися належною йому річчю або до органу місцевого самоврядування у випадку втрати документа, що засвідчує право власності.

З метою удосконалення законодавства у сфері правового регулювання визнання права власності до ЦК України слід внести такі зміни:

- 1) назву глави 29 викласти у такій редакції: «Охорона і захист права власності»;
- 2) статтю 392 викласти у такій редакції: «Власник майна може пред'явити позов про визнання його права власності, якщо це право оспорується або не визнається іншою особою, а також у разі втрати та неможливості відновлення ним документа, який засвідчує його право власності».

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 25.11.2022)
2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n2101> (дата звернення: 25.11.2022)
3. Гнатів О.Б. Захист права власності в цивільному праві: дис... канд. наук: 12.00.03 / Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, 2014. 202 с. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/907/1/pdf>.
4. Дзера І. Деякі питання визнання права власності за статтею 392 Цивільного кодексу України. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 5. С. 19-24.
5. Другова В.А. Позов про визнання права власності як засіб захисту майнових прав осіб, які не досягли повноліття. *Форум права*. 2013. № 2. С. 116-112. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/5472/Pozov%20pro%20vyznannia%20prava%20vlasnosti_Druhova%20_2013.pdf?sequence=1&isAllowed=y
6. Панченко І.М. Визнання права власності як спосіб захисту цивільних прав : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Одеса, 2016. 204 с.
7. Ратушна Б.П., Чабан О.М. Визнання права власності як спосіб захисту цивільних прав та інтересів. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*. 2021. № 5 (17). С. 132-138.

8. Стефанчук Р.О. Цивільне право України: навч. посіб. / Р.О. Стефанчук. К. : Прецедент, 2005. 448 с. URL: http://ebk.net.ua/Book/law/stefanchuk_tsivpu/part3/302.htm.
9. Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців). Т. 1: Загальні положення / за ред. проф. І.В. Спасибо-Фатєєвої. Х. : ФОП Колісник А.А., 2010. 320 с.
10. Захист права власності. Правові позиції Верховного Суду: коментарі науковців / О.П. Печений, І.В. Спасибо-Фатєєва та ін., за заг. ред. І.В. Спасибо-Фатєєвої. Харків: ЕКУС, 2020. 496 с.
11. Академічний тлумачний словник української мови. URL: <http://sum.in.ua/>
12. Про нотаріат: Закон України від 02.09.1993 № 3425-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text> (дата звернення: 25.11.2022)
13. Про затвердження Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України: наказ Міністерства юстиції України від 22.02.2012 № 296/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12#Text> <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12#Text> (дата звернення: 25.11.2022)
14. Про затвердження Положення про порядок учинення нотаріальних дій в дипломатичних представництвах та консульських установах України: наказ Міністерства юстиції України, Міністерства закордонних справ від 27.12.2004 № 142/5/310. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1649-04#Text> (дата звернення: 25.11.2022)
15. Про затвердження Порядку вчинення нотаріальних дій посадовими особами органів місцевого самоврядування: Наказ Міністерства юстиції України від 11.11.2011 № 3306/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1298-11#Text> (дата звернення: 25.11.2022)
16. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: постанов Кабінету Міністрів України від 25.12.2015 № 1127. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1127-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення: 25.11.2022)
17. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: у 2 т. 3-є вид., перероб. і доп. К.: Юрінком Інтер, 2008. Т. 1. / за ред. О.В. Дзери. 832 с.
18. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення: 25.11.2022)

